

Sekcja: EKOFILOZOFIA I FILOZOFIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU
Przewodniczący: **Włodzimierz TYBURSKI**
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń

Helena CIAŻELA
Akademia Pedagogiki Specjalnej
Warszawa

**ROZWÓJ CYWILIZACJI WSPÓŁCZESNEJ I GENEROWANIE ZAGROŻEŃ
GLOBALNYCH W PERSPEKTYWIE ETYCZNEJ.
ETYKA WOBEC PROGNOZ I ANTYPACJI, ETYKA WOBEC SZUMU
INFORMACYJNEGO, CZY ETYKA WOBEC KONFLIKTU INTERESÓW?**

**THE DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY CIVILIZATION AND
GENERATION OF GLOBAL THREATS IN AN ETHICAL PERSPECTIVE.
ETHICS TOWARDS PREDICTIONS AND ANTICIPATION, ETHICS TOWARDS
INFORMATION NOISE OR ETHICS TOWARDS THE CONFLICT OF INTEREST.**

Problematyka rozwoju cywilizacji współczesnej jako źródła narastających zagrożeń o charakterze globalnym ma już swoją kilkudziesięcioletnią historię. Na gruncie refleksji etycznej odnoszącej się do współczesności należy ona do najważniejszych. Rozwijali ją tacy myśliciele jak Georg Picht, Hans Jonas, Aurelio Peccei. W praktycznych działaniach inspirowała ją i inspiruje aktywność ONZ, Klubu Rzymskiego, Unii Europejskiej. Pod postacią dyskusji o kwestiach walki ze zmianami klimatycznym stanowi jedną z najbardziej emocjonujących współczesnych konfrontacji etycznych. Jak każda problematyka mająca swoją historię, etyka odpowiedzialności globalnej stwarza okazję do refleksji nad samą sobą. Refleksja ta jest istotna również z tego względu, że stwarza okazję do odpowiedzi na pytania z reguły nie zadawane i nie analizowane. Do takich pytań należą pytania o kontekst, w którym etykę tę należy rozpatrywać: czy jest to etyka, przed którą stoi konieczność samookreślenia się wobec swoistego statusu prognoz i antycypacji? Czy może etyka bezsilności wobec szumu informacyjnego rozmywającego wszelkie tradycyjne problemy do postaci pozbawionych realności fantazmatów? A może etyka uwikłana w świat konfliktu interesów, wobec których jej uniwersalistyczne przesłanie okazuje się bezsilne? Pytania te wymagają refleksji. Odpowiedź na nie jest, jak należy sądzić, przesłanką dalszego jej rozwoju.

Józef M. DOŁĘGA

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

**ZAGADNIENIA METATEORETYCZNE EKOFILOZOFII I FILOZOFII
ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU**

**METATHEORETICAL ISSUES ECO-PHILOSOPHY AND PHILOSOPHY
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Opracowanie składa się z dwóch części: ekofilozofii i zagadnień zrównoważonego rozwoju.

1. Z zagadnień ekofilozofii:
 - 1.1. Problematyka epistemologiczna: dotyczy koncepcji ekofilozofii, wyjaśnienia terminologii podstawowej i określenia przedmiotu badań.
 - 1.2. Problematyka metodologiczna: obejmuje analizę pojęcia badań systemowych, interdyscyplinarnych i komplementarnych oraz analizę podstawowych tekstów filozoficznych.
 - 1.3. Problematyka merytoryczna: zasygnalizuje zarys problemów ekofilozoficznych.
2. Z zagadnień filozofii zrównoważonego rozwoju:
 - 2.1. Pojęcie zrównoważonego rozwoju.
 - 2.2. Zrównoważony rozwój w kontekście następujących zasad historycznych: zasada złotego środka, zasada umiarkowania, zasada sprawiedliwości, zasada dobra wspólnego.
 - 2.3. Dekada edukacyjna na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Ignacy S. FIUT
Akademia Górniczo-Hutnicza
Kraków

MODELE MYŚLENIA EKOFILOZOFICZNEGO A KWESTIA ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO

MODELS OF ECOPHILOSOPHYCAL THINKING AND A QUESTION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Przedmiotem pierwszej części wystąpienia będzie przegląd różnych form dotychczasowej myśli filozoficznej zorientowanej ekologicznie zarówno w myśli światowej oraz polskiej. Zostaną więc przedstawione następujące modele myśli ekofilozoficznej:

- filozofia ochrony naturalnego środowiska,
- ekofilozofia płytka i głęboka jako prekursorki ekofilozofii właściwej,
- ekofilozofia właściwa o orientacji etyczno-aksjologicznej,
- ekofilozofia właściwa – model racjonalny myślenia globalnego i jego warianty.

W drugiej części wystąpienia zostanie podjęta analiza problemu zrównoważoności w różnych modelach myślenia ekofilozoficznego. W oparciu o wyniki tej analizy przedstawione będą różne warianty oraz rozumienia idei rozwoju zrównoważonego, czyli: ekologiczno-teoretyczny, ekologiczno-aksjologiczny, ekologiczno-społeczny, ekologiczno-ekonomiczny, ekologiczno-polityczny, ekologiczno-technologiczny, ekologiczno-religijny i ekologiczno-medialny.

W części trzeciej zarysujemy próbę sformułowania uniwersalnego modelu rozwoju zrównoważonego: wskazanie jego warstw, poziomów oraz celów, sprzężeń zwrotnych między nimi, szans i możliwości jego realizacji w wymiarze globalnym jako formy globalnej rewolucji.

Grzegorz FRANCUZ
Uniwersytet Opolski

LIBERALNY INDYWIDUALIZM A WARTOŚCI EKOLOGICZNE LIBERAL INDIVIDUALISM AND ECOLOGICAL VALUES

Tekst skupia się na pytaniu: Czy można pogodzić wartości ekologiczne z zasadami liberalnej demokracji? Czy liberalne ideały wolności jednostek popadają w konflikt z postawą ekologiczną? Czy można być zielonym liberałem? Wskazuje możliwe napięcia pomiędzy

liberalnym indywidualizmem a ideami ruchów ekologicznych i ekofilozofii, która skłania się ku holizmowi.

Liberałowie podkreślają znaczenie wolności jednostek i oraz neutralność władzy politycznej wobec uznawanych przez obywateli koncepcji dobra. Ich zdaniem władza polityczna powinna się powstrzymywać od definiowania dobrego życia czy pożądanego modelu człowieczeństwa. Liberalizm jest próbą określenia sprawiedliwych zasad kooperacji ludzi w pluralistycznym społeczeństwie demokratycznego. W jego świetle rola władzy polega na zagwarantowaniu pokoju społecznego i warunków swobodnego rozwoju ludzi. Pojedynczy człowiek, jego wolność oraz pomyślność są nadrzędnymi wartościami. Wszyscy obywatele powinni mieć możliwość realizacji swoich interesów i preferencji oraz wyboru modelu życia. Mogą samodzielnie kierować swoimi sprawami i kompetentnie dokonywać wyborów moralnych albo politycznych. Najważniejsza jest wolność od przymusu, wolność negatywna.

Natomiast ekolodzy są podejrzliwi wobec ludzkich preferencji i pragnień, dążą do ich powściągnięcia ze względu na dobro środowiska naturalnego. Ich zdaniem, swoboda jednostek, będąca niezbywalnym elementem liberalnego społeczeństwa, może skłaniać ludzi do nieograniczonej konsumpcji i lekceważenia zobowiązań wobec otoczenia. Wolność pojmują w sposób substancjalny, jako wolność pozytywną, jako urzeczywistnianie pewnego modelu dobrego życia, które przyczynia się do realizacji celów polityki ekologicznej. Z tego wynika perfekcjonizm polityczny. W duchu perfekcjonizmu preferencje jednostek oraz ich pragnienia powinny zostać poddane kontroli, gdyż ich realizacja grozi zniszczeniem równowagi ekologicznej i integracji naturalnych systemów. Takie podejście może jednak prowadzić do narzucania ludziom zbyt wysokich standardów doskonałości lub politycznego określania ideałów dobrego życia, do wymuszania określonych modeli osobistego rozwoju w imię wyższych, „prawdziwie ekologicznych” wartości.

Anita GANOWICZ-BĄCZYK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

ANTROPOCENTRYZM CZY BIOCENTRYZM? KTÓRĄ DROGĄ? ANTHROPOCENTRISM OR BIOCENTRISM? WHICH WAY?

W etyce środowiskowej wyróżnić można wiele kierunków, m.in. antropocentryczny, biocentryczny, ekocentryczny czy holistyczny. Łączy je jeden wspólny cel: ochrona przyrody przed dewastacyjną działalnością człowieka. Pomimo to, dzieli je dużo więcej. Którą etykę

wybrać powinien współczesny człowiek? Która najlepiej przyczyni się do realizacji zakładanych celów? Wystąpienie ma na celu przedstawienie podstawowych różnic między stanowiskami etyki środowiskowej, szczególnie na przykładzie antropocentrycznej i biocentrycznej etyki środowiskowej. Podjęte zostanie zadanie zdefiniowania kluczowych pojęć i ich analiza semantyczna. Przedstawione zostaną cechy wspólne i cechy różniące obie strony. Wreszcie przedstawiona zostanie próba konstruktywnego przewyciężenia antagonistycznego rozumienia obu etyk dla dobra zarówno samej przyrody, jak i człowieka jako gatunku.

Zasadnicza teza wystąpienia mówi o tym, że ludzie nie mogą zupełnie zrezygnować z postawy antropocentrycznej. Po pierwsze: jest ona wyrazem naturalnego dla człowieka sposobu odbioru i interpretacji rzeczywistości. Po drugie: jest ona nieodzowna w stosunkach międzyludzkich. Po trzecie: bez niej nie jest możliwe tworzenie kultury. Po czwarte: odrzucając antropocentryzm należy konsekwentnie zrezygnować z uznawania człowieka za podmiot moralności, który posiada jakiekolwiek powinności moralne wobec przyrody, w której moralności jako takiej nie ma. Rozumowanie prowadzi do wniosku, że odnośnie do relacji człowiek-przyroda skuteczniejsza niż biocentryzm wydaje się postawa słabo-antropocentryczna, ale złagodzona akcentami nieantropocentrycznymi. Akcenty te powinny być czerpane przede wszystkim z etyk holistycznych, systemowych, a nie biocentrycznych i indywidualistycznych.

Zbigniew HULL

Olsztyńska Szkoła Wyższa im. Józefa Rusieckiego

EKOFILOZOFIA – PRZEDMIOT I POLE PROBLEMOWE ECOPHILOSOPHY -- ITS SUBJECT AND QUESTIONS

Ekofilozofia, początkowo rozumiana jako filozofowanie dotyczące szeroko pojmowanej problematyki ekologicznej czy wręcz jako poszukiwanie aksjologicznych racji i uzasadnień dla ochrony środowiska przyrodniczego, zaczęła wyodrębniać się w oddzielną dyscyplinę filozoficzną w siedemdziesiątych latach ubiegłego wieku. Mimo wielu dyskusji i publikacji jej dotyczących, rozumienie ekofilozofii nadal jednak jest nieostre i niewyraźne. Uważam, że po czterdziestu latach należy już odróżniać ekofilozofię od ogólnych rozważań na temat potrzeby ochrony środowiska i nazwę „ekofilozofia” odnosić do metodologicznie uporządkowanych, teoretycznych dociekań, których przedmiotem jest całokształt relacji,

współzależności i interakcji między przyrodą a człowiekiem (społeczeństwem, zglobalizowaną ludzkością) rozważanych z punktu widzenia sposobów ich istnienia, istoty, możliwości poznania i przewidywania, wartościowania, kwalifikacji moralnej oraz możliwości ich projektowania i kształtowania w trosce o dobro człowieka i biosfery. W obrębie tak rozumianej ekofilozofii podejmowane są różne problemy, poczynając od analiz ontycznego statusu procesów „uczłowieczania” przyrody, poszukiwania istoty i wartościowania obecnego kryzysu ekologicznego, na kwestiach „ego-ekozofii” kończąc. Dominują rozważania aksjologiczne i etyczne, zaś w ostatnim dwudziestolecu coraz szerzej podejmowana jest problematyka filozoficznych podstaw gospodarowania przyrodą w kontekście dominujących trendów rozwoju cywilizacyjnego oraz poszukiwanie aksjologicznych podstaw i historyzoficznych argumentów dla uzasadnienia konieczności poszukiwania i wdrażania zgodnej z możliwościami biosfery i potrzebami ludzi (społeczeństwa) teorii tego rozwoju.

Stanisław JAROMI

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
Kraków
WSD Franciszkanów w Krakowie

WODNE ZASOBY NATURALNE JAKO WARTOŚĆ WATER COMMON PROPERTY ASSETS AS THE VALUE

„Rozpoczęła się walka o zasoby naturalne”, „polityczna wojna o zasoby Arktyki”, „wojny surowcowe w Afryce”, „woda cenniejsza niż złoto” – to niektóre z licznych doniesień medialnych, jakie nam obecnie towarzyszą. Dochodzą do tego informacje o kolejnych katastrofach naturalnych, powodziach, suszach czy pustynnieniu i stepowieniu kolejnych obszarów ziemi. Ponieważ tematyka ta stanowi również zainteresowanie nauk ekologicznych, filozofii i polityki ekologicznej oraz bioetyki środowiskowej wydaje się, że warto postawić problem zasobów naturalnych w kontekście tradycyjnych i współczesnych teorii wartości i odpowiedzialności etycznej. Zwłaszcza, że ostatnie lata przyniosły nam nowe ich ujęcia. Ponieważ omówienie całości zagadnień związanych z zasobami naturalnymi jest niemożliwe w jednym wystąpieniu, chcę skoncentrować się na zasobach wodnych, uważanych często za najcenniejsze i jednocześnie za najmniej doceniane.

Opierając się zatem na ostatnich raportach Organizacji Narodów Zjednoczonych i jej wyspecjalizowanych agencji oraz pracach akademickich centrów badawczych, chcę podjąć

filozoficzną ocenę stanu etycznej refleksji nad sytuacją zasobów wodnych Polski i świata oraz prześledzić postulaty traktowania wody jako wartości i dobra wspólnego. Osią dyskursu będą przykłady konfliktów o wodę oraz sposoby ich rozstrzygnięcia. Celem naukowym tych starań będzie próba wyznaczenia płaszczyzny do budowania postulatów etyki środowiskowej dotyczącej wody i tym samym włączenie się w ogólnoswiatowy dyskurs nad tym aktualnym wyzwaniem. Natomiast pomocniczym narzędziem będzie tzw. macierz etyczna, która pozwoli na ukazanie wielości perspektyw w tym nowym, trudnym temacie.

Dobrosława LEWICKA

Uniwersytet Śląski

Katowice

HOMO ECOLOGICUS – HENRYKA SKOLIMOWSKIEGO KONCEPCJA EKOFILOZOFII

HOMO ECOLOGICUS – HENRYK SKOLIMOWSKI'S CONCEPT OF ECOPHILOSOPHY

Filozofia Henryka Skolimowskiego opiera się na założeniu jedności rzeczywistości. W koncepcji tej obiekty kosmiczne, ludzie, zwierzęta są elementami pewnej spójnej całości. Swą uwagę filozof poświęca w dużej mierze zagadnieniom etyki. Wartości takie, jak szacunek dla życia, odpowiedzialność za wszelkie stworzenie, zasada zrównoważonego rozwoju, dążenie do mądrości mają być priorytetem w życiu człowieka, który obecnie zatracił swą duchowość. Skolimowski postuluje sformułowanie nowej etyki, etyki ekologicznej, której celem będzie odbudowanie wewnętrznych wartości człowieka, a tym samym odzyskanie przez niego utraconej duchowości.

Winą za współczesny stan świata Skolimowski obarcza rozpowszechnioną współcześnie kosmologię. Jest ona oparta na mechanistycznym modelu świata oraz determinizmie. Ekofilozofia sprzeciwia się takiemu ujęciu, postulując postrzeganie świata jako sanktuarium, któremu należny jest bezwzględny szacunek. Człowiek powinien w swoim życiu przejawiać postawę humanizmu ekologicznego.

Postulowany przez Skolimowskiego „człowiek ekologiczny” jest integralną częścią świata. Jest on jedynym tworem ewolucji, który może nadać sens i wartość kosmosowi. Jego celem powinno być „powiększanie rozwoju ewolucji”, czyli świadomości, samoświadomości, wrażliwości oraz twórczości.

Opierając się na myśli Teilharda de Chardin Skolimowski postuluje dążenie do jedności nauki, religii i mistyki. Aby osiągnięcie tego było możliwe, należy traktować je jako składowe spektrum poznania i doświadczenia ludzkiego

Ideale „etyki maszyn” muszą ustąpić miejsca człowiekowi ekologicznemu. Świat techniki, zdaniem Skolimowskiego, zdewastował moralność człowieka. Celem nowej etyki winno być nie odkrycie ostatecznych prawd, ale ukierunkowywanie człowieka w jego działaniu tak, aby pozostawało ono w bezpośrednim kontakcie z życiem.

Marcin LEŻNICKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń

ECO-CITY JAKO EKOLOGICZNE MIASTO PRZYSZŁOŚCI ECO-CITY AS A ECOLOGICAL CITY OF THE FUTURE

Prezentacja ma na celu ukazanie idei, genezy i rozwoju eko-miasta, jako miasta przyszłości, nowego, innowacyjnego, odmiennego wreszcie od klasycznych w formie i strukturze miast, gdyż z założenia ekologicznego i na ekorozwoju (tj. zrównoważonym rozwoju ekologicznym) tak człowieka – mieszkańca – obywatela miasta, jak i przestrzeni miejskiej (m. in. architektonicznej) wyjściowo skoncentrowanego. Dlatego też zarówno teoretycy, jak i praktycy eko-cities mówić będą o przełomie eko-architektonicznym, nowej urbanistyce, jako eko-urbanistyce, czy wreszcie charakterystycznej dla eko-miast biophilii, dodając zgodnie, iż natura miasta uległa przeobrażeniu, a wraz z nią stopniowej redefinicji uległa natura mieszkańca eko-cities, czy szerzej przekształceniu uległy struktury wiążące mieszkańca z jego miastem.

Dariusz LISZEWSKI, Małgorzata LISZEWSKA

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
Olsztyn

CZY MOŻLIWA JEST KULTURA EKOLOGICZNA? ECOLOGICAL CULTURE - IS IT POSSIBLE?

Popularna kategoria „kultura ekologiczna” kryje w sobie pewien paradoks. Przecież kultura z istoty swojej powinna być nieekologiczna! Zwykle, nawet z definicji, stawiana jest w opozycji do natury, wzrasta i rozkwita zawsze kosztem zasobów przyrodniczych. Z drugiej

strony ekofilozofia, etyka środowiskowa, wartości ekologiczne, ekologizm, rozwój zrównoważony, czy kategorie takie jak kryzys ekologiczny, katastrofa ekologiczna są wytworem pewnej „ekologicznej” kultury. Poza nią nie mają sensu, ponieważ w wymiarze biologicznym są bez znaczenia. Natura nie miewa problemów ekologicznych. Cała historia życia na Ziemi to historia nieustannych kryzysów i katastrof, które choć destrukcyjne są jednak siłą napędową ewolucji. Problemy ekologiczne ma, a zarazem je wytwarza, tylko człowiek, a dokładniej ludzie współcześni, konceptualizujący zmiany w świecie natury w kategoriach wykreowanej przez siebie kultury ekologicznej. Co to jest kultura ekologiczna? Kultura, która sama siebie identyfikuje przez bycie ekologiczną, przyjazną środowisku? Moda, konieczność, świadomy wybór, czy tylko nowy sposób dowartościowywania się pewnych grup żyjących w „ekologicznym stylu”? Czy postulat kultury ekologicznej w ogóle ma sens? Jeżeli tak, to w jaki sposób może ona zaistnieć? Analizowane są dwa możliwe sensy kultury ekologicznej:

1. Teoretyczny – kultury rozumianej jako wytwarzanie, przetwarzanie (cyrkulacja) znaków i znaczeń oraz ich materialnych desygnatów.
2. Materialny – kultury oszczędnej, ascetycznej materialnie i energetycznie formy ludzkiej egzystencji.

Wiąże się z tym próba odpowiedzi na pytanie, jakie warunki sprzyjają ewolucji kultury w takim kierunku, aby jej materialne podłoże mogło subtelniej czerpać z ziemskich zasobów? Czy jest to naiwność, czy stosowna odpowiedź na wyzwania dzisiejszych czasów?

Anna MAREK-BIENIASZ
Akademia im. Jana Długosza
Częstochowa

**ETYKA I KWESTIA EKOLOGICZNA W DOBIE
ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU SPOŁECZEŃSTW
ETHICS AND ECOLOGICAL ISSUE IN TIME OF SOCIALITIES'
SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Zrównoważony rozwój będący wyzwaniem dla społeczeństw XXI wieku zależy m.in. od umiejętności i chęci poszerzenia obszaru zainteresowań etyki o problemy dotyczące możliwości i konieczności zachowania i ochrony przyrody oraz jej poszczególnych komponentów. Dzięki nim kwestia ekologiczna zyskać może w ramach podejmowanej dziś refleksji etycznej właściwą rangę, opowiadającą rzeczywistym problemom ekologicznym

naszej planety, w tym problemowi dalszego istnienia ludzkości w coraz bardziej zdegradowanym środowisku przyrodniczym

W związku z zarysowaną powyżej niezwykle dramatyczną sytuacją, w jakiej znalazł się współczesny człowiek, a wraz z nim przyroda, na której boleśnie odciska on swoje piętno, w ramach filozofii ukształtowała się nowa dyscyplina – etyka środowiskowa. Jej celem jest wpływanie na motywacje, kształtowanie postaw i zachowań ludzkich względem środowiska, aby z jednej strony chronić przyrodę przed ludzką agresją i działaniami destrukcyjnymi, z drugiej zaś chronić samego człowieka przed negatywnymi i szkodliwymi skutkami działań już popełnionych¹. Dyscyplina ta ukonstytuowała się w drugiej połowie XX wieku, a ze względu na dość krótki okres swego istnienia nie jest jeszcze systemem jednolitym. Współtworzą ją różnorodne poglądy i stanowiska dotyczące stosunku człowieka do przyrody, który powinien uwzględniać między innymi:

- 1) konieczność pogodzenia praw rządzących techniką, ekonomią, polityką i innymi sferami ludzkiej egzystencji z niezależnymi od nich prawami natury, w przeciwnym bowiem razie te ostatnie mogą ulec gwałtownemu i nieodwracalnemu załamaniu,
- 2) fakt, iż przyroda jest dobrem samoistnym o wysokiej wartościowości, która pod wpływem działań człowieka ulega poważnemu obniżeniu,
- 3) konieczność podejmowania działań na rzecz przyrody zmierzających do poprawy jej aktualnego złego stanu,
- 4) konieczność traktowania pozaludzkich ożywionych elementów przyrody w sposób humanitarny, w szczególności zwierząt, które zostały uznane przez etykę środowiskową za istoty zdolne do odczuwania bólu i cierpienia.

Rozwój etyki środowiskowej, mającej w Polsce dość licznych reprezentantów, rozważających w swoich pracach m.in. problemy zrównoważonego rozwoju, przebiega co najmniej w trzech kierunkach:

- a) w kierunku panteizującej etyki środowiskowej,
- b) w kierunku antropocentrycznej etyki środowiskowej,
- c) w kierunku biocentrycznej etyki środowiskowej.

W kontekście myślenia o realizacji idei zrównoważonego rozwoju istotnym jest jednak, że etyka środowiskowa nie jest jedyną dyscypliną badawczą zajmującą się problematyką dotyczącą właściwego kształtu relacji człowiek-przyroda. Problemy globalne, a

¹ A. Ganowicz-Bącznyk, *Spór o etykę środowiskową*, Kraków 2009, s. 45.

do takich przecież należy kryzys ekologiczny, wymagają współpracy różnych środowisk i różnych ludzi. Dopóki jednak nie zdołamy ustalić nowej, rozsądnej, zdrowej i dającej oparcie podstawy, w postaci odpowiednich wartości, na czym koncentrują się etycy środowiskowi, dopóty, jak sądzi Włodzimierz Tyburski, wszelkie błyskotliwe ekspertyzy (oparte na ograniczonej i fragmentarycznej wizji), wszystkie rozwiązania techniczne będą daremnymi². Rozpoznawane przez ludzi wartości mają bowiem niebagatelny wpływ na jakość życia, co oznacza, że kiedy człowiek nie rozpoznaje wartości życia, nie budzi się w nim miłość do wszystkiego co żyje; nie ceniąc zaś przyrody, dopuszcza się on wobec niej nadużyć³. W tym ujęciu rola etyki środowiskowej jawi się więc jako wiodąca dla unormowania stosunku człowiek-przyroda. Dopiero bowiem wskazanie przez reprezentantów tej dyscypliny właściwych wartości stać się może punktem zwrotnym w kształtowaniu nowego sposobu życia i myślenia o miejscu człowieka w otaczającym go świecie.

Mirosław MINISZEWSKI

Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica
Białystok

NIE MAMY INNEGO DOMU NIŻ ZIEMIA – FILOZOFICZNE ASPEKTY BEZPIECZEŃSTWA EKOLOGICZNEGO

WE HAVE NOT ANOTHER HOME THAN EARTH – PHILOSOPHICAL ASPECTS OF ECOLOGIC SECURITY

Rozważając filozoficznie kondycję współczesnej cywilizacji, można posłużyć się alegorią jachtu na środku oceanu, który uległ awarii i wraz z załogą dryfuje w nieznanym kierunku. Załoga uświadamia sobie jakimi zapasami dysponuje, jakie ma statystyczne szanse bycia odnalezioną przez ekipę ratunkową itd. Podjęta decyzja o radykalnym ograniczeniu pokarmu, wody pitnej i opału spotyka się ze sprzeciwem części załogi, która nie chce zrezygnować ze swojego stylu życia, do którego jest przyzwyczajona – odmawiają współpracy. Jaka strategia, z punktu widzenia zewnętrznego obserwatora, wydaje się być najbardziej stosowna w takiej sytuacji?

Współcześnie obserwowane zjawiska degradacji środowiska przy jednoczesnym wzroście konsumpcji w krajach rozwiniętych gospodarczo i przyroście populacji w krajach słabo rozwiniętych gospodarczo, wydają się prowadzić ludzkość do momentu wyczerpania

² W. Tyburski, *Etyka środowiskowa – przedmiot, stanowiska i propozycje*, [w:] Sareło Z., (red.), *Meandry etyki*, Olecko 2001, s. 160.

³ Por. A. Ganowicz-Bączyk, *Spór o etykę środowiskową*, dz. cyt., s. 235.

zasobów naturalnych, zmniejszenia się dostępnej przestrzeni i w efekcie do globalnej katastrofy. Jeśli istotnie tak jest, to ekologia, rozumiana jako jedynie niwelowanie skutków szkodliwego wpływu człowieka na środowisko, jest zbyt słabym narzędziem, aby ten proces się zatrzymał – może go jedynie opóźnić. Wykorzystywane wcześniej przez cywilizację zachodnią mechanizmy korekt, takie jak polityka kolonialna i neoliberalne mechanizmy ekonomiczne, zasadały się na pojęciu ekspansji przestrzennej oraz dostępnych rynków zbytu i zakończyły się porażką moralną i ekonomiczną.

W wielu obszarach cywilizacyjnej ekspansji wydajemy się docierać do granic, wyczerpując zasoby naturalne i dostępną przestrzeń życiową. Stąd problemy ekologiczne przestają być już tylko kwestią ideologii czy etyki, ale są coraz częściej postrzegane w kategoriach liczbowych. W związku z tym można początkowo przyjąć choćby podejście utylitarystyczne, uzupełnione o rozważania etyki i ontologii ewolucyjnej, oraz dopełnić je teorią gier w zakresie rozpatrywania adekwatnych strategii. Teza referatu jest następująca: postawa ekologiczna jest nie tylko elementem moralności, ale także strategią i jedną z nauk o bezpieczeństwie, którą można uzasadnić racjonalnie i empirycznie. Stąd ekologia jako etyka wydaje się być wtórna wobec ekologii jako strategii optymalnej ewolucyjnie i politycznie.

Bogdan OGRODNIK
Śląski Ogród Botaniczny
Mikołów

DYNAMIKA WZROSTU DRZEWA, JAKO PRZYKŁAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU. ANALIZA SYSTEMOWA I FILOZOFICZNA

DYNAMICS OF A TREE GROWTH AS AN EXAMPLE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT. SYSTEM ANALYSIS AND PHILOSOPHICAL INTERPRETATION

Współczesność poszukuje nowego sposobu współistnienia antroposfery z biosferą. Fraza „zrównoważony rozwój” jest obecnie jednym z najczęściej pojawiających się zwrotów w różnego rodzaju dokumentach. Zarazem funkcjonuje obiegowe wyobrażenie o możliwości współistnienia przyrody ze sferą ekonomiczną oraz społeczną osiąganą przy pomocy zmian nienaruszających podstawowych zasad funkcjonowania cywilizacji Zachodu. Błądność takiego przekonania wykazywano wielokrotnie. Z drugiej jednak strony trudne jest budowanie modeli cywilizacji alternatywnych. Jednym z powodów takiego stanu rzeczy jest brak dobrych przykładów realizacji zrównoważonego rozwoju. Warto więc badać

dynamiczne systemy organiczne utrzymujące przez tysiące lat cechy zrównoważonego rozwoju. Takimi systemami są drzewa, jako organizmy wykazujące zadziwiająca zdolność do adaptacji do zmiennych warunków środowiska a zarazem optymalnie zarządzające zasobami nieodnawialnymi (sole mineralne). Współczesna anatomia rozwojowa drzew bada mechanizmy, które godzą rozwój (jakościowy, strukturalny) ze wzrostem (ilościowym) drzewa. Zrównoważenie to oparte jest okołodobowych cyklach aktywności tkanki adaptacyjnej drzewa tj. kambium. Przedstawiona zostanie systemowa analiza dynamiki kambium oraz wskazane zostaną analogie pozwalające zbudować model zrównoważonego systemu społecznego. Przykłady zrównoważonego rozwoju drzewa oraz zrównoważonego rozwoju społecznego zostaną zinterpretowane na gruncie filozofii procesu Alfreda Northa Whiteheada.

Andrzej PAPUZIŃSKI

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Bydgoszcz

AKSJOLOGIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU THE AXIOLOGY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

W referacie podjęto próbę filozoficznej analizy jednej z najważniejszych współczesnych idei politycznych – zrównoważonego rozwoju. W związku z wysoką rangą zrównoważony rozwój jest przedmiotem dyskusji politycznych i teoretycznych. I jak każda zobiektywizowana idea jest poddawany najrozmaitszym zabiegom interpretacyjnym. Referat ma na celu ukazanie zasadniczych interpretacji zrównoważonego rozwoju i sporządzenie ich typologii. W referacie pokazuje się, że wiele z nich ma charakter świadomy i celowy, natomiast inne – to rezultat inercji praktyki społecznej zobowiązującej prawnie jej główne podmioty do respektowania zrównoważonego rozwoju w podejmowanych przez nie działaniach. Wobec tego przedmiotem charakterystyki są zarówno takie, które wynikają z woli włączenia zrównoważonego rozwoju w ramy określonej ideologii społecznej i wykorzystania przy formułowaniu politycznych programów, jak i takie, w których zrównoważony rozwój jest uzgadniany z tradycyjnie pojmowanymi celami gospodarowania i ochrony przyrody. Pokazuje się, że w pierwszym przypadku zrównoważony rozwój jest tradycyjnie przeciągany na lewą oraz prawą stronę sceny politycznej: albo przybiera kształt roszczenia o charakterze retrybutywnym, albo wpada w wyrobione koleiny koncepcji ekorozwoju. Ukazanie genetycznego związku zrównoważonego rozwoju z ekorozwojem

pozwała dodatkowo naświetlić obszar kontrowersji pomiędzy antropocentryczną i biocentryczną etyką środowiskową w kwestii pożądanego charakteru tej idei. W drugim przypadku pokazuje się, jak nowa idea jest nakładana na stare schematy znaczeń i sensów związanych z paradygmatem ochrony przyrody.

Czy wobec tego ma sens próba pisania o aksjologii zrównoważonego rozwoju? Na to pytanie pada odpowiedź twierdząca. W referacie mowa zarówno o opisowo-empirycznym, jak i normatywno-filozoficznym wymiarze aksjologii zrównoważonego rozwoju. Za punkt wyjścia przyjmuje się w nim założenie, że nie sposób mówić o zrównoważonym rozwoju w przypadku takich interpretacji, w których brak któregośkolwiek z elementów normatywno-etycznej perspektywy nakreślonej przez Komisję Brundtland: imperatywów ochrony środowiska, sprawiedliwości społecznej i partycypacji społecznej w procesach decyzyjnych.

Artur PAWŁOWSKI
Politechnika Lubelska

ZASADA – CZY ZASADY – ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU? PRINCIPLE – OR PRINCIPLES – OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT?

Zasada zrównoważonego rozwoju odnosząca się do praw obecnych i przyszłych pokoleń do korzystania ze środowiska, została wpisana do polskiej Konstytucji. Jest także bardzo mocno podkreślana w dokumentach ONZ i prawodawstwie Unii Europejskiej. W wielu współczesnych publikacjach naukowych ich autorzy powołują się jednak nie na zasadę, a zasady zrównoważonego rozwoju. Zbiory takich zasad faktycznie istnieją, a najbardziej znanym jest „Deklaracja z Rio” przyjęta przez ONZ w 1992 r. O ile jednak zasada zrównoważonego rozwoju jest powszechnie przyjęta, to nie można tego powiedzieć o żadnym ze znanych zbiorów zasad. Sytuację utrudnia fakt, że naukowcy powołujący się na zasady zrównoważonego rozwoju zwykle nie precyzują, które dokładnie zasady mają na myśli. Jest to poważne wyzwanie metodologiczne. Rozwój zrównoważony stał się modnym hasłem, które jednak w aspekcie treściowym ulega od pewnego czasu rozmyciu. Jeżeli ma on stanowić nową wizję rozwoju ludzkości, jak to jest postulowane w przyjmowanych obecnie strategiach, naszkicowany powyżej problem wymaga uporządkowania.

Agnieszka RANISZEWSKA-WYRWA
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń

GENETYCZNA MODYFIKACJA ROŚLIN UPRAWNYCH – SZANSA CZY ZAGROŻENIE?

GENETIC MODIFICATION OF CROPS – CHANCE OR THREAT?

Genetyczna modyfikacja roślin uprawnych jest zagadnieniem wywołującym szereg kontrowersji; z jednej strony wskazuje się na wiele nowych możliwości, które pojawiają się dzięki GMO, z drugiej - rodzi się coraz więcej obaw, czy jest to właściwy kierunek rozwoju.

Modyfikacje genetyczne zmierzają do wzmocnienia lub nadania organizmowi cechy, która nie występuje u niego w sposób naturalny; może to być zwiększenie tolerancji na niekorzystne warunki środowiskowe, wzrost odporności na szkodniki, herbicydy, infekcje bakteryjne czy zmaksymalizowanie wydajności w porównaniu do odmian tradycyjnych.

Modyfikowanie roślin pod kątem uzyskiwania zwiększonych plonów oraz wytrzymałości na trudne warunki często postrzegane jest jako szansa na zmniejszenie kryzysu żywnościowego na świecie, jednakże modyfikacja wiąże się poważnymi nakładami finansowymi na nowe technologie, a to prowadzi do ustalania wysokich cen nasion GM, przez co nie są one dostępne krajom ubogim, które właśnie najczęściej borykają się z problemem głodu.

Zwolennicy GMO utrzymują, iż modyfikacje mogą sprzyjać ograniczeniu stosowania nawozów oraz chemicznych środków ochrony roślin (ponieważ odmiany będą bardziej odporne na choroby, szkodniki i trudne warunki), a tym samym powodować, iż uprawy GM staną się bardziej przyjazne dla środowiska poprzez mniejsze jego skażenie. Z drugiej jednak strony, nie można nie dostrzegać ryzyka wystąpienia *genetycznego zanieczyszczenia środowiska*, które może wiązać się z uprawami GM. Rośliny modyfikowane mogą krzyżować się, gdyż ich pyłek przenoszony jest przez wiatr i owady, ze swymi dziko żyjącymi krewnymi, co spowoduje zagrożenie dla pierwotnych zasobów genetycznych, a tym samym ograniczenie *różnorodności biologicznej*. Istnieje także obawa, iż podwyższona tolerancja modyfikowanych roślin uprawnych na herbicydy może prowadzić do zwiększonego wykorzystywania tych środków bez szkodliwych konsekwencji dla upraw, lecz ze szkodą dla wód i gleby. Odmiany toksyczne dla szkodników, mogą okazać się niebezpieczne również dla pszczoł i innych nie zagrażających im owadów oraz żywiących się nimi zwierząt, szczególnie ptaków.

Uprawy GM niosą więc szereg potencjalnych korzyści, m.in. zwiększenie ilości plonów czy wytrzymałości upraw na szkodliwe czynniki, ale mogą też powodować zaistnienie w środowisku zmian, które będą nie tylko niekorzystne, ale i nieodwracalne.

Ryszard F. SADOWSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

AKTUALIZACJA EKOLOGICZNEGO POTENCJAŁU RELIGII W OCHRONIE EKOSYSTEMÓW LEŚNYCH

ACTUALIZATION OF RELIGIONS' ECOLOGICAL POTENTIAL ON FOREST ECOSYSTEM CONSERVATION

Celem tej prezentacji jest ukazanie sposobu, w jaki poszczególne tradycje religijne wykorzystują swój ekologiczny potencjał dla ochrony lasów. Już w połowie lat 90. XX w. filozoficzną refleksję nad kryzysem ekologicznym poszerzono o włączenie religii do namysłu nad genezą tego kryzysu oraz sposobami jego przezwyciężenia. Grupa amerykańskich uczonych skupionych wokół Mary Tucker i Johna Grima (Yale University) zapoczątkowała filozoficzno-religiologiczną refleksję nad zagadnieniami związanymi z ochroną przyrody. Wskazano wówczas na niewykorzystany ekologiczny potencjał religii bazujący na ich strukturach organizacyjnych, zapleczu intelektualnym, autorytecie moralnym, zdolności kształtowania kosmologicznych obrazów świata, wielkiej liczbie wyznawców i wielowiekowym doświadczeniu w kształtowaniu ludzkich postaw. Znalazło to odzwierciedlenie w licznych badaniach, powstawaniu organizacji zrzeszających uczonych zajmujących się tematyką określaną jako „religion and ecology” oraz wielu publikacjach. Potencjał religii w walce z kryzysem ekologicznym potwierdzają wydawane przez Worldwatch Institute kolejne *Raporty o stanie świata*, szczególnie ten, z roku 2003. Budząca się świadomość ekologicznego potencjału religii skutkuje powstaniem wielu organizacji ekologicznych zrzeszających wyznawców różnych tradycji duchowych, którzy ze względu na motywy religijne angażują się w ochronę przyrody. Wśród licznych możliwości zaangażowania religii w ochronę lasów jest, m.in. tradycja świętych gajów. Ważnym czynnikiem wpływającym na ochronę lasów są także kampanie prowadzone przez religie w różnych regionach świata oraz uświadamianie ludności wagi ochrony lasów dla zdrowia i gospodarki. Na szczególną uwagę zasługuje refleksja nad działaniem niektórych religijnych organizacji ekologicznych aktywnie włączających się w ochronę lasów. Kolejnym sposobem

zaangażowania religii na rzecz przeciwdziałania deforestacji jest lobbing liderów religijnych wśród polityków i ludzi biznesu. Dzięki włączeniu religii w ekologiczną refleksję coraz lepiej rozumiemy, że skuteczność projektów ekologicznych zależy od znajomości lokalnych uwarunkowań społecznych, kulturowych i religijnych. Próby łączenia Big i Little Conservation bez uwzględnienia religii i wykorzystania ich ekologicznego potencjału wydaje się być czymś znacznie poważniejszym, niż tylko zaniedbanie. Jeżeli zależy nam na lepszej ochronie przyrody, to odwoływanie się do religijnych motywacji i współpraca z przywódcami religijnymi oraz religijnymi organizacjami ekologicznymi musi się stać standardem.

Antoni SKOWROŃSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Warszawa

ANTROPOLOGICZNE DYLEMATY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU ANTHROPOLOGICAL DILEMMAS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Jednym z kluczowych problemów współczesnego świata jest wejście na drogę zrównoważonego rozwoju. W warstwie teoretycznej, idea zrównoważonego rozwoju zakłada stały postęp gospodarczo-społeczny zharmonizowany ze środowiskiem naturalnym, w celu zapewnienia wysokiej jakości życia obecnych i przyszłych pokoleń. Zatem człowiek i szerzej postęp ludzkości, jest punktem wyjścia a zarazem punktem dojścia tej koncepcji. Owa ambiwalentność stwarza różnorakie dylematy, które otwierają nowe pole dyskusji w różnych naukach w tym także i w filozofii.

Niniejszy artykuł, w swojej pierwszej części będzie zbierał i prezentował filozoficzne poglądy nt. interpretacji idei zrównoważonego rozwoju ze szczególnym uwzględnieniem antropocentrycznych założeń i wskazań. Pomijając odniesienia do systemu gospodarczego i społecznego, zasadnicza część opracowania będzie asocjować różne fakty o charakterze antropologicznym, odnoszące się do ochrony środowiska i ekologii. Przyjmując założenie, że człowiek stanowi punkt odniesienia idei zrównoważonego rozwoju, potrzebne jest przede wszystkim określenie relacji: człowiek-przyroda, kultura-natura. W kształtowaniu tych relacji pojawiają się odmienne próby filozoficznej odpowiedzi o charakterze antropocentrycznym (np. Kant, M. Sagoff), nieantropocentrycznym (np. P. Singer) i biocentrycznym (np. P. Taylor). Ostatnia część opracowania będzie próbą ustalenia zasad symbiozy człowieka i środowiska, oraz wzajemności, które powinny zachodzić pomiędzy kulturą a naturą. Ten wybór, ze wskazaniem praktycznymi, będzie dokonany w nurcie filozofii klasycznej.

Całość pracy będzie zrealizowana według następującego schematu (zarys ogólny):

- zagadnienia wprowadzające: interdyscyplinarność, systemowość, komplementarność zrównoważonego rozwoju i antropologii;
- filozoficzne rozumienie idei zrównoważonego rozwoju; antropocentryzm zrównoważonego rozwoju;
- przyroda w człowieku i człowiek w przyrodzie; problematyka filozoficznej i ekofilozoficznej relacji człowieka ze środowiskiem naturalnym;
- problem uwikłania człowieka w kryzys ekologiczny;
- kultura jako szczególna forma życia, ambiwalentność kultury;
- antropologiczne implikacje autoregulacji człowieka w przyrodzie i kultury w naturze (w nurcie filozofii klasycznej);
- etyka centralnym problemem antropologii zrównoważonego rozwoju;
- podsumowanie i wskazanie praktyczne (w duchu filozofii klasycznej).

Andrzej W. ŚWIDERSKI

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny
Siedlce

FILOZOFIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W BEZPIECZEŃSTWIE EKOLOGICZNYM I ZDROWOTNYM

THE PHILOSOPHY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN ENVIRONMENTAL SAFETY AND HEALTH

„...jestem detektorem Boga i przyrody. To nadaje niebywały sens mojej egzystencji”

Ks. Włodzimierz Sedlak

Celem referatu jest podjęcie próby skonstruowania obrazu funkcjonowania człowieka w oddziaływaniach biospołecznego środowiska ze wskazaniem na implikacje filozofii zrównoważonego rozwoju odnośnie bezpieczeństwa : ekologicznego i zdrowotnego.

Obecna definicja zdrowia przyjęta przez Światową Organizację Zdrowia jest następująca: zdrowie to nie tylko całkowity brak choroby, czy kalectwa, ale także stan pełnego, fizycznego, umysłowego i społecznego dobrostanu (dobrego samopoczucia).

Definicja ta jest bardzo ważna, ponieważ nie poprzestaje na negującym ujęciu, że zdrowie jest brakiem choroby, ale bardzo mocno akcentuje, iż zdrowie ma w sobie aktywny aspekt, którym jest dobrostan. Oznacza to, że w kwestiach bezpieczeństwa zdrowotnego nie

mamy jedynie koncentrować się na chorobach i próbach ich zwalczania, ale powinniśmy w szczególności uwzględniać wzmocnienia osobowego potencjału człowieka.

Każdy człowiek, bez względu na to kim jest: kobietą czy mężczyzną, dzieckiem czy starcem, inżynierem czy rolnikiem, ministrem czy bezdomnym miewa od czasu do czasu chwile zadumy i nostalgii, podczas których pojawiają się pytania: Po co to wszystko? Jaki jest sens życia? Dlaczego jest tak „jak jest”? Są to pytania na które z reguły nie znajdujemy odpowiedzi wprost. Bowiern pojawia się szereg wątpliwości dotyczących sensu życia zarówno w zdrowiu, jak i chorobie.

Filozofia zrównoważonego rozwoju wskazuje transcendentny wymiar tego sensu i nadaje mu cel i wartość. Wówczas człowiek funkcjonuje bardziej świadomie i odpowiedzialnie.

Włodzimierz TYBURSKI
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń

WARTOŚCI ETYKI ŚRODOWISKOWEJ I ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

THE VALUES OF ENVIRONMENTAL ETHICS AND SUSTAINED DEVELOPMENT

Etyka środowiskowa pojawiła się w głównej mierze jako reakcja na postępującą degradację środowiska przyrodniczego i wynikające z tego faktu konsekwencje. Jej rola polega na aktywnym wspieraniu tych wysiłków, których zadaniem jest: a). obrona świata przyrody przed ludzką agresją i działaniami destrukcyjnymi; b). obrona samego człowieka jako jednostki i gatunku przed, powodowanymi przez niego samego, negatywnymi skutkami zdegradowanego środowiska. Stawiając przed sobą takie zadania etyka ta odwołuje do możliwości znajdujących się w jej dyspozycji. Przede wszystkim pragnie wypracować określony model aksjologicznych preferencji w relacjach człowieka ze środowiskiem przyrodniczym w przekonaniu, że wartości spełniać mogą istotną rolę w rozwiązywaniu lub tonowaniu nieuniknionych konfliktów między człowiekiem a przyrodą oraz wspomagałyby w dokonywaniu takich wyborów, które w efekcie sprzyjałyby zachowaniu równowagi ekologicznej w sytuacjach, gdy człowiek interweniuje w świat przyrody przystosowując go do swych potrzeb. Wyraźnie określony i wyartykułowany porządek wartości nie pozwala na to, aby człowiek pogubił się w zasadniczych celach, jakim służyć ma jego działalność kształtująca bliższe i dalsze otoczenie. Wyraźnie określony i spójny system wartości jest

ważnym czynnikiem wspierającym i umacniającym ład i aktywność integracyjną w sferze teorii i praktyki. Motywuje do działań na rzecz zachowania i ochrony środowiska, a więc podtrzymania takiego jego stanu, aby było ono bezpieczne, korzystne dla świata ludzkiego, gatunków zwierząt i roślin – całej biosfery. Każda też mądra praca edukacyjna i wychowawcza odwołuje się do szeroko pojętego świata wartości, i związanego z nim zespołu zalecanych norm i reguł postępowania. Edukacja ekologiczna akcentując potrzebę poszerzania wiedzy przyrodniczej o sferę moralnych relacji człowieka z przyrodniczym otoczeniem, odwołując się do ustaleń etyki środowiskowej, pragnie wpisać do świadomości indywidualnej i społecznej formułowany przez tę etykę katalog wartości i norm, aby wpływać na motywacje, kształtować postawy i zachowania. W tym celu praca edukacyjna w zakresie etyki środowiskowej powinna skupiać się na trzech poziomach: kognitywnym, emocjonalno-wolitywnym i behawioralnym. Do dorobku etyki środowiskowej, zwłaszcza w jego wymiarze aksjologicznym odwołuje się koncepcja trwałego i zrównoważonego rozwoju. Rzec można, że wypracowany na gruncie etyki środowiskowej system wartości jest fundamentem aksjologii zrównoważonego rozwoju. Idzie o to, aby świadomość kryzysu ekologicznego znalazła odpowiedź w świadomości moralnych powinności człowieka wobec przyrody. Natomiast w życiu społecznym i ekonomicznym do tego, aby świadomość tych powinności została wpleciona w reguły działania społecznego, politycznego, gospodarczego